

KIRÁLY ZSOLT

Az angol érettségi „hallott szöveg értése” feladatának gyártási technológiája

Producing the listening component of the Hungarian school-leaving examination in English

This article aims to familiarize the reader with the planning, management and production processes involved in the creation of the listening component of the Hungarian school-leaving examination in English. After a brief review of the basic requirements, such as the relevant legal documents and the key conceptual bases of test construction, which these processes and the test designers are supposed to comply with, the article focuses on some of the key stages in the actual process of test development. These stages include the initial selection of appropriate materials, the development of test tasks, the recording and editing of the exam material and the piloting and moderation of the draft test before a formal editing committee. The article also provides a detailed, step-by-step guide to the production process.

A címben szereplő szavak valószínűleg meglehetősen disszonánsan hangzanak a *Modern Nyelvoktatás* rendszeres olvasói számára: ilyen profán szavakat, mint „gyártási technológia” nemigen szoktunk az oktatás-nevelés kérdéseivel kapcsolatban használni – ez általában a fennköltebb kifejezések világa. Mégis: ebben az esetben valóban erről van szó, hiszen az érettségi feladataira menetrendszerűen, évente kétszer (tavasszal és ősszel) szabályos írásbeli megrendelés érkezik az Oktatási Hivataltól. Ilyenkor egy-egy sorozat (azaz egy közép- és egy emelt szintű), konkrétan előírt szakmai és formai paramétereknek és minőségi előírásoknak megfelelő írásbeli feladatsort (sőt, a hallott szöveg értése esetében még egy tárgyat: egy CD-t is!) kell meghatározott határidőre előállítani, és azt szabályos átadási-átvételi eljárás keretében „leszállítani”.

A fenti hasonlóságok ellenére azonban az érettségi feladatsor mégsem tekinthető akármilyen árucikknek, amelyet egyszerűen raktárról szállítani lehet, de még csak olyan szellemi terméknek sem, mint egy (adott esetben szintén megrendelhető-értékesíthető) előadás vagy éppen tematikus tréning. Ha valamihez hasonlítani lehet, akkor inkább olyan, mint egy állandó rovat egy folyóiratban vagy egy rendszeresen jelentkező tv-műsor, amelynek a keretei adottak, de azokat mindig új tartalommal kell kitölteni, így minden egyes alkalommal feltétlenül kreativitásra van szükség az anyag előállításához. Ráadásul itt egy különösen kényes „termékről” van szó: az érettségin, mivel sok érintett van, és ezek többsége inkább abban érdekelt, hogy hibát találjon valamiben, minden „botrány”, de még egy apró baki is, nagy (akár politikai felhangoktól sem mentes) hullámokat vethet, ami több mint nem kívánatos.

A Tételkészítő Bizottság

A megrendelést évek óta az érettségi feladatait készítő (és az „új” érettségi 2005-ös debütálása óta változatlan személyi összetételű) kilencfős bizottság kapja. Vannak közöttünk egyetemen és középiskolában dolgozó kollégák, valamint állandó tag egy anyanyelvi lektor is. Mindannyian legalább évtizednyi tapasztalattal rendelkezünk a tesztelésben, és részt vettünk az új érettségi „kitalálásában” is.

A csapat egyetemleges felelősséggel tartozik a minőséget illetően, ezért minden komponens feladatait együtt beszéli meg, szükség esetén módosít rajtuk, vagy adott esetben el is veti őket. A bizottság elé kerülő anyag előállításában azonban már munkamegosztás van: az egyes részfeladatok elkészítése (többnyire) kétfős kis teamekben történik. Nagyon lényeges, hogy jól ismerjük egymást, és úgyszólván baráti viszony van közöttünk. Így nem kell attól tartanunk, hogy egymás munkájának állandó kritizálása, az őszinteség, a „kákán is csomót keresés” – amelyek elkerülhetetlenül szükségesek a hatékony munkához – konfliktusokhoz vezetnének.

A „hallott szöveg értése” vizsga

A hallott szöveg értése feladatokat Jilly Viktor (a Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium vezetőtanára) és jómagam gyártjuk. Túl vagyunk már közel 20 komplett érettségien, azaz mintegy 40 közép- és emelt szintű feladatsoron (120 feladaton), és ezenkívül is már (egyéb megrendelésekre) több tucat vizsgát és több száz feladatot készítettünk. Így nyugodtan mondhatjuk, elég tapasztalatunk gyűlt össze ahhoz, hogy meg tudjuk fogalmazni, milyen ismeretek és készségek szükségesek az ilyen, szinte iparszerű feladatgyártáshoz.

Mindenekelőtt töviről hegyire ismerni kell az érettségivel kapcsolatos jogszabályi háttérrel: ez elsősorban *Az érettségi vizsga részletes követelményeiről szóló 40/2002. (V. 24.) OM rendelet*¹ két alapdokumentumát, a *Részletes vizsgakövetelmények* és a *Vizsga leírása* című (közkeletű nevén „vizsgaspecifikáció”) rendeleteket jelenti. Mindkét dokumentum kidolgozásában részt vettünk annak idején, így gyakorlatilag szó szerint tudjuk, mit tartalmaznak. Ez azért rendkívül fontos, mert az általunk leadott anyag elfogadása az alapján történik, hogy megfelel-e ezen rendeletek előírásainak, valamint bármilyen, a vizsgával kapcsolatos vitatott kérdés vagy fellebbezés stb. elbírálása is ezekre a dokumentumokra fog épülni. Ha itt nem hibázunk, gyakorlatilag támadhatatlanok vagyunk, legyen esetleg bármennyire unalmas vagy bugyuta is a vizsga.

Másodsorban – természetesen – szükség van megfelelő tesztelési szakismeretekre, amelyeket a kezdet kezdetén önképzéssel, a szakirodalom tanulmányozásával, a legkülönbözőbb továbbképzéseken, valamint később a saját bakijainkból (és mások hibáiból) okulva szereztünk meg. Ezenkívül már a projekt indulásakor összeállítottunk egy néhány oldalas kis szabálygyűjteményt azokról a dolgokról, amelyekre különösen figyelni kell, és ezt a listát minden újabb baki elkövetésekor frissítjük. A lista kezdetben szépen gyarapodott, de mintha az utóbbi években már egyre kevesebb új tanulság keletkezne: lassan kezdjük a várható problémákat előre látni.

Harmadsorban szükség van kreativitásra: minden vizsgánál meg kell újulnunk egy kicsit. Jó ízlésre és biztos ítélőképességre van szükség: mindig tudnunk kell, hogy

¹ Letölthető: <http://www.oh.gov.hu/kapcsolodo-jogszabaly/om-40-2002-2012-majus-juniustol>.

tartalmilag mi elfogadható, mi nem, az érettségiző korosztály számára érdekes témákat kell találni, és meg kell ítélnünk, mennyire lehet és szabad a tanulók adott témával kapcsolatos háttérismereteire hagyatkozni.

Negyedsorban szükség van bizonyos technikai ismeretekre, hiszen – egyedülállóan a különböző érettségi vizsganyelvek között – mi a vizsga hanganyagának előállítását is magunk végezzük (pontosabban ez az én reszortom). Itt a hangfelvétel elkészítéséről és az anyag digitális szerkesztéséről van szó. Ehhez egyrészt megfelelő felszerelés kell (jó minőségű mikrofonok, magnó és a szükséges programokkal ellátott számítógép), másrészt pedig bizonyos jártasságra van szükség a hardver és a szoftver kezelésében is.

Végül, de nem utolsósorban, mindehhez nélkülözhetetlen némi szervezési készség (erre elsősorban a hangfelvételek szereplőinek megtalálásánál és a felvételek minél gördülékenyebb lebonyolításánál van szükség). Emellett – sajnos – precízen kell adminisztrálnunk mindent, valamint nagyon figyelniük kell a rendkívül szigorú titoktartási szabályok betartására és betartatására.

A felsoroltakból most kiemelnék néhány olyan elemet, amelyek esetében érdekes lehet egy kicsit a kulisszák mögé nézni, és alaposabban megvizsgálni, hogyan történnek a dolgok a valóságban.

Az alapvető dokumentumok

A fentebb említett jogszabályok az érettségi „alaptörvényeként” funkcionálnak. Legfontosabb céljuk az érettségi standardizálása, azaz annak biztosítása, hogy a különböző vizsgaidőszakok vizsgái azonos tartalmi és formai követelmények alapján készüljenek, és így érvényesüljön a vizsga megbízhatósága (konzisztenciája) függetlenül attól, hogy ki és mikor készíti a feladatsorokat – vagyis az, hogy a bármikor és bárhol letett vizsga jó eséllyel azonos vizsgázó és/vagy tudás esetén azonos eredményeket produkáljon.

A két kulcsdokumentum közül az első a részletes követelményeket írja le: az angol érettségi általános nyelvi szintjét és tartalmi paramétereit definiálja az idegen nyelvi érettségi vizsgák általános követelményei és az *Európa Tanács Közös Európai Nyelvi Referenciakeretének* ajánlásai alapján. A dokumentum kimondja, hogy a vizsga középszintje az A2–B1, az emelt szint pedig a B2 szintnek felel meg, majd részletesen felsorolja az e szintekhez tartozó készségeket, témaköröket, kommunikációs helyzeteket, beszédzándékokat, valamint nyelvtani szerkezeteket és szókincset. Mindebből a teszt-készítőket elsősorban az érdekelheti, hogy mi *nem* fér bele az egyes szintekbe: innen derül ki például, hogy középszinten nem alapulhat feladat a kötőmódra, a vegyes típusú feltételes mondatokra, vagy az, hogy nem kérhetjük, hogy a tanuló a szöveggörnyezetből következtessen a beszélők érzelmeire és egymáshoz való viszonyára, stb.

Ennél sokkal fontosabb, és lényegesen több fejtörést okoz a teszt-készítőknek a második dokumentum, a vizsgák formai és mennyiségi paramétereit részletező *Vizsgaleírás*. Ebben olyan előírások szerepelnek, mint például a teljes vizsga időtartama, a tiszta („hasznos”) játékidő pontos hossza, a felhasználható szövegtípusok konkrét meghatározása, az alkalmazható feladatok fajtáinak felsorolása, a feladatok és kérdések lehetséges száma, az értékelésre vonatkozó előírások, a CD tartalmával és a feladatlap formátumával kapcsolatos elvárások stb. Mivel itt nüánszokon (például

egyetlen számmal vagy akár csak egy tizedmásodperccel több vagy kevesebb valamiből) is múlhat az előírásoknak való megfelelés, ezzel nagyon kell vigyázni. Gyakran előfordul, hogy utólagos módosításra (egy-egy kérdés kivételére vagy betoldására, egy szövegrész szerkesztésére stb.) van szükség ahhoz, hogy minden rendben legyen.

Érdemes itt megjegyezni, hogy amikor annak idején kidolgoztuk a vizsga specifikációját, jó néhány olyan elemet is bevezettünk, amely – tudásunk szerint – újjításnak számított (és számít ma is) a nyelvvizsgáztatásban, sőt, az érettségi más idegen nyelvi vizsgáinál sem alkalmazzák őket. Ilyen például az az előírás, hogy a második lejátszásnál a szöveget mindig rövidebb részletekben játsszuk le. Vannak persze olyan elemek is, amelyeket már szívesen megváltoztatnánk, de a jogszabályok „alaptörvény” jellege ilyen változtatásokra csak ritkán ad lehetőséget. Idetartozik például az instrukciók kötelező felolvasásának kérdése: mai eszünkkel ezt már biztosan nem vennénk be a vizsgaleírásba, hiszen az instrukciók szerepelnek a feladatlapon, így az időpazarló felolvasásra valójában nincsen semmi szükség.

Tesztelési ismeretek

A tesztelési szakismeretek elsajátítására számtalan szakkönyv áll rendelkezésre. Ezekből bárki megismerheti a hallott szöveg értése tesztelésének alapvető szabályait, de – őszintén szólva – pusztán a józan észre hagyatkozva is ki lehet következtetni a legfontosabb tudnivalókat. Egy ilyen tesztnél különösen vigyázni kell a következőkre: ne más készségeket és ismereteket (szókincs, helyesírás, struktúrák ismerete, memória stb.) mérjünk; az egyes kérdések kronológiai sorrendben szerepeljenek a tesztben; nem illik tulajdonnevekre kérdezni; nehezebb szöveghez lehetőleg könnyebb feladatokat adjunk; és fordítva: egyetlen kérdés se legyen megválaszolható a szöveg meghallgatása nélkül; a kérdéseket minél egyenletesebben osszuk el a feladatokban; stb.

Ennél sokkal érdekesebb azonban a mi saját, kifejezetten erre a vizsgára összeállított kis *Feladatírói útmutatónk*, privát „szabálygyűjteményünk”. Ez olyan, a szövegekre, a feladatokra, a hangfelvételekre, az instrukciókra, a válaszfüzetre vonatkozó apróságokat tartalmaz, amelyek nem szerepelnek a hivatalos specifikációban, de mi igyekszünk azokat betartani, mert fontosnak gondoljuk a vizsga minősége szempontjából. Például: minden vizsgában kell női és férfi, illetve brit és nem brit hangoknak is lenniük; a három feladat közül mindkét szinten legyen legalább egy, amely párbeszédet tartalmaz; a feladatlapfüzetben a szövegnek és a hozzá tartozó feladatoknak el kell férniük egyetlen lapon; a feladatmeghatározásban világosan meg kell fogalmazni, hogy a vizsgázónak mi a teendője az adott szöveg meghallgatása előtt, közben és/vagy után, hova és mikor kell a válaszait leírnia, illetve milyen hosszú válaszokat kell adnia.

A gyártási folyamat

A vizsgagyártás meglehetősen összetett és időigényes feladat: egy-egy közép- és emelt szintű sorozat előállítására három és fél hónapos munkát igényel. A bizottság hetente egyszer tart két-három órás ülést, ahol az előző héten termelt anyagot vitatjuk meg. (A folyamat áttekintő ábráját lásd a Függelékben.)

Szövegválasztás

A hallott szöveg értése vizsgák készítésének első lépése az adott feladatsorokban felhasználandó szövegek kiválasztása. Nálunk (és a francia érettségien) előírás, hogy az ilyen anyagok nem származhatnak kereskedelmi forgalomba hozott nyelvtanítási anyagokból, tehát állandóan nyitva kell tartanunk a szemünket-fülünket a potenciálisan megfelelő, kellően érdekes anyagok vadászására. (Minden eddigi érettségi hanganyaga, feladatlapja és megoldási útmutatója megtalálható az Oktatási Hivatal honlapján², az alábbi, dőlt betűs utalások ezekre a lefutott anyagokra vonatkoznak.)

Ha autentikus forrásra találunk CD-n, DVD-n, a rádióban vagy az Interneten (*Pete Seeger, Enya, Paul Simon* stb.), azt rögtön archiváljuk. Ha pedig valamilyen izgalmas témára akadunk a napi hírek között, annak azonnal utánanézzünk a neten, és elteesszük a kapcsolódó anyagokat (*Susan Boyle, United Breaks Guitars, The Joshua Bell Experiment* stb.). Időnként magunk is készítünk interjúkat (*Chrissy, Chad, Laura* stb.), és az is megesik, hogy egy-egy számunkra kedves témát „megkutatunk”, és ily módon állítunk elő anyagot. Így születtek például a „tárlatvezetős” feladatok, amelyeknél egy-egy festmény leírását halljuk egy szakembertől (*Renoir, Canaletto, Monet* stb.); illetve az „idegenvezetős” feladatok, ahol egy-egy múzeum vagy egyéb látványosság bemutatását halljuk a CD-ről (*Komodo Island, Cancun, The London Eye* stb.). Mindkét szinten gyakran használunk anekdotákat és híres emberekről szóló sztorikat (*Albert Einstein, Jane Goodall, Peter the Great* stb.); valamint középszinten nem ritkák a viccek sem (*Europe and its nations, Equal opportunities, Pub joke* stb.). A téma tekintetében törekszünk arra, hogy – főleg emelt szinten – a szövegek között műszaki és természettudományos jellegűek is legyenek (*The Mars 500 Project, Obesity, Mobile phones and thunderstorms*).

Egy adott vizsga összeállítása persze kényes és alapos megfontolást igénylő folyamat: a készletből olyan anyagokat kell kiválasztanunk, amelyek minden tekintetben megfelelnek az előírt követelményeknek, önmagukban értelmezhetőek, kellően változatosak, és egymással is harmonizálnak.

Régebben, amikor még néha el lehetett jutni külföldre egy-egy ösztöndíjjal, vittük a magnót, és 10–20 órás felvételekkel jöttünk haza. Ma ez már kevésbé járható út: egyre gyakrabban saját magunk készítjük el a felvételeket; hangminőségi okokból gyakran még akkor is, ha egyébként rendelkezésre áll valamiféle eredeti felvétel. Arra viszont mindig vigyázunk, hogy a szöveg autentikus forrásból származzon, és hogy anyanyelvű beszélők legyenek a felolvasók. Ezzel együtt az eredeti szöveg szerkesztésére (leggyakrabban rövidítésére) gyakran szükség van; az sem ritka, hogy egy anyagot több forrásból rakunk össze, sőt az sem, hogy magunk írunk hozzá részeket. Ilyenkor egyrészt hagyatkozunk a lektor segítségére, másrészt az anyanyelvű felolvasók mindig szabad kezet kapnak arra, hogy a szöveget a saját angoljuknak megfelelően egységesre fésüljék.

A feladatok

Hasonlóan alapos megfontolásra van szükség egy adott vizsga feladattípusainak kiválasztásánál: itt is fontos a harmonizálás, de nem annyira (és főleg nem *azért*), mint

² <http://www.oh.gov.hu/korabbi-erettsegi>.

sokan gondolják: még tapasztalt tanároktól is kaptunk régebben olyan kritikát, hogy egy feladatsorban súlyos szakmai tévedés csupa – ugyan különböző típusú, de mégiscsak – „beikszelős-betűbeírós” jellegű feladatot adni, és „szövegbeírósat” nem. A változatosságra itt elsősorban „látszathitelességi” (*face validity*) okokból van szükség, hiszen akár ugyanazon típusú feladatokkal is lehetséges teljesen más szövegértési készségeket (például globális értést vagy a tényszerű információ megértését) vizsgálni. A lényeg tehát nem az, hogy milyen típusú a feladat, hanem hogy a készségek vizsgálata elég sokoldalú legyen. Az a tény, hogy – mondjuk – nem egy keresztet vagy betűt, hanem egy szót vagy mondatocskát kell beírni, semmiféle befolyással nincs a szövegértés mérésére, legfeljebb valamilyen egyéb készségére (írás, nyelvtan, helyesírás), ezeket azonban nem illik egy ilyen teszt keretében vizsgálni. A kérdés „látszathitelességi” jelentőségét – már csak azért is, mert például a fent említett tanárok is félreértették – persze nem szabad lebecsülni, ezért legalább az egyik feladat a háromból „beírós” szokott lenni. Egyébként is: az elmúlt évek tapasztalata – és ezt a nemzetközi gyakorlat is igazolja – azt tanította meg nekünk, hogy a specifikációban szereplő sok különböző feladattípusból csak mintegy öt-hat alkalmas igazán arra, hogy országosan egységesen lehessen javítani. Ezek jó része a feleletválasztós teszt valamilyen mutációja (hármás vagy négyes feleletválasztás; igaz/hamis/nem szerepel; A/B/AB). Ezekon kívül rendelkezésre áll a szó vagy szavak beírása a szövegbe, a rövid válasz és még néhány más feladattípus, de ezeknél már jóval nehezebb lehet az egységes értékelés.

Megnehezíti a szövegek és a feladatok harmonizálását az a tény, hogy a feladat lehetséges típusa erősen függ a szöveg jellegétől. Bizonyos szövegek csak egy adott technikával tesztelhetők jól: például a sok tényadatot tartalmazó szöveghez általában jól illenek a beírós feladatok, míg a történetek alkalmasabbak lehetnek a rövid válaszos feladatokra. Megjegyzendő továbbá, hogy általánosságban igaz az – a kommunikatív szemlélet lényegéből, az *extenzív szövegértés* előnyben részesítéséből következő – fő szabály, hogy a vizsga szövegei többnyire „nehezebbek” (komplexebbek, több, nagy valószínűséggel ismeretlen szót tartalmaznak, gyorsabban hangzanak el, stb.), mint a rájuk vonatkozó feladatok/kérdések; a megfelelő szintnek ezek összhangjából kell kialakulnia.

A feladatok kitalálása és az egyes kérdések megfogalmazása után az instrukciók pontosítása, az illusztrációk kiválasztása következik, majd a feladatlapot úgy formátáljuk, hogy a feladat elférjen egy oldalon. Az utolsó lépés a megoldási útmutató elkészítése.

A felvételek készítése

Természetes, hogy a felolvasók kiválasztásánál figyelni kell a szöveg jellegére, és itt nemcsak a női hang-férfi hang – brit kiejtés-egyéb dialektus dichotómiákról van szó, hanem az életkortól kezdve egészen addig, hogy melyik felolvasó mire alkalmas. Van, aki jó „hírolvasó”, de már nem felel meg ott, ahol némi színészi teljesítményre is szükség van. Olyan is előfordul, akiről kiderül, hogy a hangja teljesen alkalmatlan jó minőségű felvétel készítésére, és már olyan is akadt, aki fél délután alatt képtelen volt rendszeresen felolvasni egy rövid szöveget.

Az autentikus hangzás érdekében gyakran mindenféle trükköt kell alkalmazni: viszonylag rendszeresen előfordul, hogy a szöveget csak elolvasásra kapja meg a fel-

olvasó, majd azt kérjük, hogy saját szavaival mondja el a történetet. Az alábbi szövegrészlet jó példa arra, hogy mekkora lehet a különbség:

Az eredeti (leírt) szöveg:

Six men go to a hockey game: three Canadians and three Americans. They are going by train, so the three Americans buy their tickets, one ticket for each of them. The three Canadians, however, buy only one ticket.

A felvételen elhangzó szöveg:

So you have to ... to understand this joke, you have to understand that there is a certain rivalry or jealousy between the Canadians and the Americans.

So six men have decided to go to a hockey game, ... em ... three Canadians and three Americans. They're going to take the train, so they go to the station, and the three Americans buy their tickets, one ticket per man, and the three Canadians buy one ticket for the three of them....

A felvételek szerkesztése

A hangfelvételek szerkesztése aprólékos munka: egy két-három perces szövegben akár száznál több vágás is lehet, mire összeáll az anyag. Különösen igaz ez akkor, ha párbeszédéről vagy interjúról van szó: az egyeztetési nehézségek miatt a szereplők legtöbbször más-más időpontokban jönnek a felvételre – valójában nem is ismerik egymást, soha nem is találkoztak, mégis egy felvételen szerepelnek. Ha az eredeti felvételek jól sikerülnek, és ügyesek a felolvasók, ebből a vágott felvételen semmi nem észlelhető. Vannak persze nagyon profi felolvasók is. Az ő esetükben néhány tucat vágás is elég lehet, ezért őket viszonylag gyakrabban hívjuk. A legprofibb, az instrukciókat olvasó kolléga már olyan sok érettségiben szerepelt, hogy időnként a hangja alapján felismerik a boltban.

Az egyes szövegek hangminőségét vágás után még digitálisan javíthatni kell, majd adott esetben el kell látni hangeffektusokkal és itt-ott egy kis zenével, amelynek ismét csak az a funkciója, hogy autentikusabb, „rádiósabb” hangzást kölcsönözzön a felvételnek.

Ha már minden feladat vágása megtörtént, kezdődhet a vizsga-CD szerkesztése, a szövegek, szünetek, összekötő zenék, pityegések, instrukciók pontosan harminc perces keretbe illesztése. Ritkán fordul elő, hogy ne kelljen még három-négyszer újraserkeszteni a késznek hitt anyagot, pedig ilyenkor mi ketten már egymáson teszteltünk mindent. Ennek néha az az oka, hogy a bizottság előtti bemutatásnál derül csak ki, hogy változtatásra van szükség. Ez legtöbbször a szövegből történő kivágást jelenti (nehéz, nem jól hallani, vagy fölösleges információt tartalmaz). Mi ketten ebben a fázisban már annyiszor láttuk-hallottuk a szöveget, hogy ezeket a kérdéseket nem tudjuk teljesen objektívan megítélni. Ilyenkor az ember reflexszerűen megpróbálja megvédeni a dolgot, de aztán belátja, hogy nincs értelme okoskodni: a szabály (mely a feladatlappal kapcsolatos kifogásokra is vonatkozik) az, hogy ha a bizottságban valakinek valami gondja van valamivel, akkor másnak is lehet, tehát nincs mese... Ilyenkor persze a változtatás után az egész anyagot ismét harminc percesre kell szabni.

Előfordul, hogy katasztrófa helyzet áll elő: erre példa az az eset, amikor egyszer az instrukció módosítását javasolta a bizottság. A probléma az volt, hogy a felvétel már lezajlott, és egyetlen mondatért nem lett volna illendő visszahívni a felolvasót egy újabb menetre. Ilyenkor találékonynak kell lenni, ebben az esetben a következőt lehetett tenni:

A következő instrukcióra lett volna szükség:

- Your task will be to find one incorrect word in each of the following sentences, cross it out, and write the exact word you hear on the line after the sentence.

A tényleges felvételeken ez szerepelt (normál betűvel szedve a vágandó anyag):

Első felvétel:

- Your task will be to find one incorrect word in each of the following sentences, cross it out, and write *the correct one* on the line after the sentence.

Második felvétel:

- *Your task will be to complete the sentences with the exact words you hear in the text.*

Ebből a kettőből kellett aztán összevágni a fenti szöveget: szerencsére nem hallani, hogy barkácsolással készült.

A felvétel végleges szerkesztése után készül el a vizsgához mellékelendő szövegátirat.

A bizottság előtt

A bizottsági „meghallgatás” során a legtöbb kritikát általában a feladatlap (és a megoldási útmutató) szokta kapni. Ezek javítása technikai értelemben semmiség, de annál nehezebb a gyengén sikerült kérdés helyett valami olyan feladattal előállni, amely nemcsak átmege a szűrőn, hanem valóban indokolt és értelmes is az adott helyen. Először rendszerint megvalósíthatatlannak tűnik a dolog, de végül mindig sikerül olyan megoldást találni, amely valóban sokkal jobb, mint az eredeti volt.

Sokat segítene – amint azt minden teszteléssel foglalkozó szakanyag gyakorlatilag kötelező jelleggel előírja –, ha lehetőség lenne az anyag kipróbálására valódihoz hasonló populáción. Ennek lehetőségét azonban a szigorú biztonsági előírások kizárják, így minden lehetséges problémát a bizottságnak kell észrevennie.

Visszhangok

Két független lektorálás következik (magyar tesztelési szakemberek és egy anyanyelvű tanár által), majd az átvétel után a kész vizsgák az Oktatási Hivatal páncélszekrényébe kerülnek. Itt aztán akár évekig is pihenhetnek. Az éppen aktuális feladatsorok kiválasztása a bizottságtól függetlenül történik, tehát mi is mindig izgalommal várjuk, hogy egy adott vizsgaidőszakban éppen mi kerül terítékre. Ilyenkor csak reménykedni tudunk, hogy egy-egy téma időközben nem vált valamilyen oknál fogva érdeklenné vagy túlhaladottá.

Visszajelzések a hallott szöveg értése vizsgarésszel kapcsolatban

Kérdések minden vizsga után érkeznek, de – legjobb tudomásunk szerint – komoly panasznak még egyszer sem adtak helyt az Oktatási Hivatal illetékesei. A kérdések nagy többsége tanároktól érkezik, és a megoldási útmutatóval, illetve annak értelmezésével kapcsolatos, valamint szinte kizárólag a kulcsban meg nem jelölt megoldások elfogadhatóságáról szól. Érkezett azonban már kritika a beírásra adott szünetek hosszúságára (vagyis inkább rövidségére) vonatkozóan is (erre azonban nincs előírás a specifikációban). Tavaly pedig, amikor egy addig nem alkalmazott, de a vizsgaleírásban természetesen szereplő feladattípust vezettünk be („*Húzd ki a téves szót, és írd be a helyeset!*”), többen is panaszkodtak, mondván, hogy eddig ilyen feladat még nem volt, és ez így nem *fair*. Néha azonban az is előfordul, hogy egy-két kollégától dicséretet kapunk.

Ezzel együtt igaz persze, hogy a vizsgakészítés – már csak műfajánál fogva is – eredendően hálátlan műfaj. Érdekes módon, különböző okokból ugyan, de lélektanilag teljesen érthetően, a leginkább érintetteknek (a diákok és a tanárok itt egy oldalon állnak) elsősorban ahhoz fűződik érdekük, hogy a nem makulátlan teljesítményt a teszt nehézségével, igazságtalanságával és egyéb – vélt vagy valós – hiányosságaival magyarázzák. Márpedig az érettségi „hallott szöveg értése” komponense nem tartozik a legkönnyebb vizsgaelemek közé, és valószínűleg ettől tartanak legtöbben a vizsga előtt. Ennek több oka is lehet: kétségtelen, hogy az összes vizsgált készség közül ez a legkomplexebb, és szinte bizonyos, hogy a vizsgázó itt érezheti magát a legkiszolgáltatottabbnak. (Továbbképzésen meg szoktam kérdezni tanártársaimat, hogy ha választaniuk kellene egy készséget, amelyből most vizsgázniuk kellene, mit választanának. A hallott szöveg értése mindig az utolsó helyen végez.) Ráadásul a mai napig igaz lehet az a mondás, hogy az iskolai oktatás ezt a készséget inkább tesztelni szokta, mintsem tanítani.

Visszajelzések az egész érettségivel kapcsolatban

Végezetül említsünk meg néhány olyan kérdést, amely valójában az érettségi egészével kapcsolatos, de áttételesen természetesen érinti a hallott szöveg értése vizsgarészt is.

Gyakran éri az érettségit az a kritika, hogy túlságosan könnyű. Véleményem szerint ez – legalábbis az angol vizsga és különösen a hallott szöveg értése komponens esetében – tévedés. Az érettségi százalékos eredményeit vizsgáló elemzések többé-kevésbé szabályos harang alakú görbéi azt igazolják, hogy a szintek beállításával nincs különösebb gond: körülbelül ez a nyelvtudás várható el az érettségien a mai magyar iskolarendszer átlagától. Fontos itt az *átlagától* szó, mert tudvalevő, hogy óriási különbségek lehetnek akár az azonos típusú iskolák között is, ráadásul azt sem szabad elfelejteni, hogy az érettségi az összes középfokú iskolatípusban azonos. A panaszok többnyire az „elitiskolákból” és elsősorban a középszintű vizsgára vonatkozóan érkeznek. (Erre azt szoktuk mondani, hogy akkor miért nem tetszik az emelt szintű vizsgát megcélozni...)

Egy biztos: a tesztspecifikáció készítőinek és a vizsgák gyártóinak a valós helyzetet kell alapul venniük, nem pedig valamiféle elképzelt, ideális állapotot. Ezért is lenne súlyos hiba egy új érettségi koncepció bevezetése az oktatási rendszer egészének átgondolása előtt, különösen pedig *helyette*.

Más lapra tartozik az osztályzás szigorúságának problémaköre: ez tényleg vitatható kérdés, de valójában semmi köze sem a vizsga minőségéhez, sem pedig a „nehézségéhez”. A mi véleményünk is inkább az, hogy a jegyhatárok megállapítása lehetne a jelenleginél valamivel keményebb, elsősorban a skála legalsó részén, a bukáshatár meghúzásánál. (Ötöst elérni véletlenül viszont nem lehet: a legjobb jegyek mögött feltétlenül garantált teljesítménynek kell lennie.) Ugyanakkor látnivaló, hogy ez mindenekelőtt (oktatás)politikai kérdés: a döntéshozóknak kell vállalniuk a felelőséget azért, hogy szigorítás esetén a mostaninál gyengébb osztályzatok születnének az érettségien, és nyilván megnőne a bukások száma is. A lényeg azonban az, hogy egy ilyen változtatás semmiféle hatással nem lenne a tanulók továbbtanulási esélyeire, hiszen a felvételi pontszámokat már most is az *érettségi százalékos eredményei* és nem a kapott érdemjegyek alapján számolják ki, így valójában csak egy látszatintézkedésről lenne szó, amelytől a legjobb esetben is csak az érettségi presztízsének némi növekedése remélhető.³

Másik, valóban kényes és politikai felhangoktól szintén nem mentes kérdés az érettségi összevethetősége a különböző államilag elfogadott nyelvvizsgákkal, különös tekintettel arra, hogy ha az emelt szintű vizsga eredménye eléri a 60%-ot, akkor ezért a teljesítményért középfokú nyelvvizsga jár. Az ügy azért kínos, mert egy ilyen bizonyítvány kibocsátási jogáért a nyelvvizsgákat lebonyolító intézményeknek nagyon szigorú (és méregdrága) akkreditációs eljárásokon kell átesniük, amelynek fő célja az, hogy a nyelvvizsgák egységes megbízhatósági és minőségbiztosítási követelmények szerint folyjanak. Nem vitás, hogy az állam keze erősen maga felé hajlott, amikor az érettségi rendszerrel felmentést kapott mindezen kötelezettségek alól. Megmagyarázni könnyű a dolgot – nem véletlen, hogy az egymást követő, különböző politikai színvonalú kormányok egyike sem nyúlt ehhez a kérdéskörhöz. Arról van ugyanis szó, hogy a nyelvi érettségi biztosan nem tudná teljesíteni az akkreditációs követelményeket, nevezetesen azoknak a vizsgarendszerrel, a vizsgaközponttal, a vizsganyelvekkel, a vizsgahelyekkel (és nem feltétlenül a tartalmi-minőségi kérdésekkel) kapcsolatos elvárásait; ugyanakkor rendkívül erős politikai érdek fűződik ahhoz, hogy a közoktatás lehetőséget biztosítson arra, hogy a tanulók *ingyenes* nyelvvizsgához juthassanak középiskolai tanulmányaik befejeztével.

Nyilvánvaló, hogy ez a kettős mérce – azonkívül, hogy etikailag erősen kifogásolható, és sérti a vizsgaközpontok érdekeit – szakmailag is meglehetősen problematikus. A nyelvi érettségik és az akkreditált nyelvvizsgák egyenértékűségének méréseken alapuló igazolása a mai napig hiányzik. Ez jogos kétségeket vet fel az érettségi útján megszerzett nyelvvizsga-bizonyítvány értékével kapcsolatban, még akkor is, ha a *tapasztalat* azt látszik igazolni, hogy az emelt szintű vizsgán elért minimum 60%-os eredménnyel nem lehet különösebb gond egy akkreditált vizsgán. A tisztán politikai okokon kívül nem kétséges, hogy súlyos anyagi okok is meghúzódnak a háttérben: mindenekelőtt olyan logisztikai-szervezési problémák, amelyek a vizsgázók nagy

³ A kézirat leadásának napján (2012. április 20.) érkezett a hír, hogy az oktatási kormányzat a bukáshatár óvatos emelését (a jelenlegi 20%-ról 25%-ra) tervezi a 2013–14-es tanévtől. Ezzel mi egyet is értünk, csak a bejelentéshez fűzött magyarázatot kifogásoljuk, amely szerint az emelést az indokolná, hogy számos európai országban 50%-nál húzódik a bukáshatár, így mi túlságosan engedékenyek lennénk. Nem nehéz belátni, hogy a valódi kérdés az, hogy *minek* a hány százalékáról beszélünk.

számából és az évi két (de gyakorlatilag csak egy) vizsgaalkalomból fakadnak. Ezzel szemben az akkreditált nyelvvizsgákat lebonyolító vizsgaközpontok esetében szakmai alapon működő gazdasági vállalkozásokról van szó, tehát van (kell hogy legyen!) pénz az akkreditációs követelmények teljesítésére. Tudjuk, mibe kerül ma egy ilyen vizsga, és sajnos azt is tudjuk, hogy milyen kevés pénz jut manapság a közoktatásra. Úgy tűnik, ma is lehetetlen elvárás lenne azoknak a pénzügyi feltételeknek a biztosítása, amelyekkel az érettségit akkreditációra alkalmassá lehetne tenni – ennél sokkal fontosabb dolgokra sem jut pénzforrás.

Az (alapvetően morális) kérdés ezek után a következő: Kell-e, érdemes-e ilyen körülmények között ragaszkodni az ingyenes nyelvvizsgát adó érettségi koncepciójához, nem kellene-e a kettőt teljesen elkülöníteni egymástól? Tipikus jelenkori magyar dilemmáról van szó: mi a magunk részéről – szakmai okokból – inkább az utóbbi felé hajlunk, bár értjük és megértjük az ingyenes nyelvvizsgához jutást támogató közhangulatot, különösen most, hogy napirendre került az egyetemi felvételhez szükséges kötelező nyelvvizsga követelménye.

Úgy gondoljuk azonban, hogy a vizsga tényleges minősége alapvetően nem az akkreditáció hiányán vagy meglétén múlik. A lényeg, a követelményrendszer és a vizsga leírása rendelkezésre áll: ez a standardizáltság első számú feltétele. Más kérdés, hogy ezek önmagukban csak a szakmai minimumok (az előírt nyelvi szint, a vizsgával kapcsolatos formai és mennyiségi követelmények) meglétét garantálják. A megrendelő természetesen szigorúan elvárja, hogy az érettségi maradéktalanul megfeleljen az ezekben a dokumentumokban foglaltaknak, de valójában inkább csak abban érdekelt, hogy ne legyen semmi baj. Gyakran érezzük úgy, hogy a valódi, a pusztán formai megfelelésen túlmenő minőség – a „hozzáadott érték” – kizárólag minket, a vizsga előállítóit érdekli igazán. Még a szűkebb szakma is csak akkor szeret véleményt nyilvánítani, ha valami kifogásolható dolgot vél felfedezni, pedig mi mindig arra törekszünk, hogy a „hallott szöveg értése” vizsgák kis „remekművek” legyenek. Ez az érzés azonban nagy valószínűséggel mindössze a tesztkészítők magányosságából fakadó látszat. Egészen bizonyosak lehetünk ugyanis abban, hogy a színvonalasan oktató tanárok, valamint az igazán kiváló diákok minőséget várnak az érettségien is, mert csak egy jól összeállított, intellektuális élményt is nyújtó, tartalmilag izgalmas vizsga sikeres teljesítése igazolhatja hitelesen saját munkájuk eredményességét.

FÜGGELÉK

Az angol érettségi „hallott szöveg értése” vizsgakomponens készítésének munkafázisai

I. Előkészületek

1. A koncepció megbeszélése

2. Anyaggyűjtés

- autentikus hanganyagok: rádió (felvétel), tv (felvétel), CD-k, DVD-k, interjúk (felvétel)
- írott szövegek: internet, újságok, könyvek

3. A szövegek válogatása
 4. A feladattípusok hozzárendelése a szövegekhez
 5. A vizsga szerkesztése: tartalom, feladattípus és hanganyagtípus szerint, brit/amerikai, nők/férfiak, beszélők száma, autentikus/felvett
- II. Feladatírás
6. A feladatok írása
 7. A válaszfüzet szerkesztése: feladatlapok, előlap, magyar és angol bevezető, képek keresése
 8. A javítási útmutató készítése: tájékoztató, megoldások, pontszám-átszámítási táblázat
 9. A szövegátirat elkészítése: leírás, dokumentumszerkesztés, források jegyzéke
- III. Hanganyagkészítés
10. A hangfelvételek készítése: hangok keresése, időgyeztetés, felvételek, digitalizálás
 11. A zenék és effektek keresése: digitalizálás
 12. A hanganyag vágása
 13. A vizsga-CD szerkesztése: instrukciók vágása, zene és effektek beillesztése, szöveg-hossz és 30 perc belövése
- IV. Utómunkálatok
14. Szűk körű moderálás: a hanganyag és a feladatlap módosítása, itemszám-igazítás
 15. Bizottsági moderálás/piloting: fénymásolás, CD, hallgatás
 16. Piloting utáni javítások: a hanganyag, a feladatlapok, a szövegátiratok és a javítási útmutató módosítása
 17. Lektorálás (anyanyelvi): füzet, kulcs és átirat másolása, CD-készítés
 18. Lektorálás utáni javítások: a hanganyag, a feladatlapok, a szövegátiratok módosítása, javítási útmutató
 19. A kész anyag formatálása: válaszfüzet, szövegátirat, javítási útmutató, hang-CD és borító, forgatókönyv, CD a teljes dokumentációval
 20. Utolsó ellenőrzés: hallgatás, olvasás
 21. Leadás
 22. Vizsga előtti lektorálások: független magyar szakemberek, angol lektor